

LLIÇONS D'HISTÒRIA DEL DRET I, DE JOSEP SERRANO DAURA,
AMB LA COL·LABORACIÓ DE MANUEL HATERO JIMÉNEZ¹

Amb la tesi tan brillant *Senyoriu i municipi a la Catalunya Nova (segles XII-XIX)*, *comandes de Miravet, d'Orta, d'Ascó i de Villalba i baronies de Flix i d'Entença*, el doctor Josep Serrano Daura s'acreditava com un dels nostres primers investigadors del dret català. Amb aquesta aportació encetava un capítol, fins avui poc estudiat, sobre el desenvolupament del dret municipal a les terres del sud de Catalunya. Paral·lelament a aquesta meritòria tasca de recerca de què cal esperar nous fruits, avui ofereix al món universitari una obra pensada per als alumnes que cursen història del dret. Es tracta d'una publicació expositiva i didàctica a la qual, juntament amb la col·laboració de Manuel Hatero Jiménez, no deixen d'introduir amb els resultats de la darrera bibliografia, els de les seves pròpies investigacions.

Aquestes *Lliçons*, tal com el doctor Josep Serrano explica en la «Presentació», són les que s'imparteixen en l'assignatura història del dret en la llicenciatura de dret de la Facultat de Ciències Jurídiques i Polítiques de la Universitat Internacional de Catalunya. Tanmateix, poden ser igualment útils per a altres centres docents. La lliçó 1, «Qüestions preliminars», amb què s'inicia el text, és una introducció de caràcter propedèutic en la qual es defineix el concepte d'història del dret, el mètode d'estudi i la historiografia hispànica. L'objecte de la història del dret —escriuen—, dintre els estudis de llicenciatura, és conèixer el sistema o sistemes jurídics que han regit en aquest cas a Espanya, referits als diversos «pobles que l'han conformat al llarg de la història». Per això s'hauria de denominar més pròpiament «Història del dret dels pobles d'Espanya». Quant al mètode, es

1. Barcelona, Universitat Internacional de Catalunya, en col·laboració amb l'Institut Superior d'Estudis de la Governabilitat i la Seguretat, 2003.

refereixen al que han utilitzat en l'estudi que presenten: s'inicia en el moment històric de la dominació romana; tracten de l'establiment del regne visigot i, per separat, cadascun dels regnes que es formen a la Península després de la invasió musulmana i arran de la posterior conquesta cristiana. L'altra qüestió preliminar a què es refereixen és la de la historiografia jurídica hispana, entesa com els estudis i treballs d'història del dret elaborats en el temps, i als seus autors, així com a les escoles que en definitiva han promogut aquests estudis.

Amb aquests principis i seguint la metodologia indicada en les lliçons 2, 3 i 4 tracten dels importants ordenaments jurídics que han regit als territoris peninsulars abans de conformar-se els diferents regnes: el dret romà, el visigòtic i l'aportat pels sarraïns. Així, en la primera de les esmentades lliçons, sota la rúbrica de «Roma i Bizanci», ofereixen un detallat resum de la història romana dels sistemes polítics i de les institucions. Aquests dos pols regeixen en els diversos apartats de la lliçó: la Roma primitiva, la república, el principat i l'imperi o dominat, per referir-se tot seguit a les fonts del dret romà en els diversos períodes: *ius civile*, *ius gentium* i el dret hel·lenicoromà. Dedicuen atenció especial a les fonts, per ordre d'importància, les quals són estudiades amb detall, tot i la síntesi a què obliga l'objectiu de la publicació: el costum, la llei, el plebiscit, el senatconsult, la constitució imperial, els edictes dels magistrats i la jurisprudència judicial i d'autor. Com una darrera font de dret tracten de la codificació romana que no ha arribat fins a nosaltres, del codi que mana elaborar l'emperador Teodosi II d'Orient (any 429 dC) i de la tradició oriental amb Justinià i el *Corpus iuris civilis*, constituït pel *Codi*, el *Digest*, les *Institucions* i les *Noves Constitucions* (*Novellae Constitutiones post Codicem*), per acabar amb la romanització de la península Ibèrica, que fa que participi d'aquest dret que influirà en el de les diverses comunitats futures.

Els pobles bàrbars o germànics incideixen en l'Imperi romà. És el moment que marca el trànsit de l'edat antiga a l'edat mitjana. Amb la descripció d'aquest fet comença la lliçó 3, que tracta del poble visigòtic, amb un sumari atractiu que s'inicia amb l'apartat «Els visigots i l'Imperi», per entrar en l'estudi del regne hispanovisigot i l'organització de la seva monarquia i, al marge de consideracions polítiques, socials, religioses i culturals, entren en l'ordre jurídic i detallen el problema de la dualitat i uniformitat que distingeixen dues etapes historico-jurídiques i s'estenen en les fonts del dret hispanogot per arribar a la consideració de la legislació visigoda, distingint la comunitat romana i la visigoda amb el codi de Leovigild i el *Liber iudiciorum*, del qual descriuen la formació i el contingut com a llei única que regirà per a tots els súbdits del regne i que continuarà regint la societat de l'època.

I seguint els esdeveniments de la història, en la lliçó 4 s'esmercen en l'estudi d'aquest període complicat en el qual conviuen sarraïns, cristians i jueus.

Amb la irrupció dels sarraïns a la Península arriba «una nova religió revelada i universalista, que conté en si mateixa tots els elements d'una gran civilització atès que a la vegada és “religió, món i Estat” i la seva llei (la *sharia*) regeix els seus seguidors i defineix una forma de vida i una cultura». A partir d'aquest concepte global s'introdueixen en apartats dedicats a l'estat califal i l'ordenament jurídic, i al dret musulmà i les seves fonts. En aquest punt descriuen com a fonts l'*Alcorà*, la *Sunna*, l'*Ichma*, el *quijas*, el *fic* i la *fatwa*, conceptes difícils tractats amb una exposició clara i entenedora. Els ordenaments jurídics es confonen, per això dediquen un apartat a les comunitats cristianes i la pervivència del *Liber iudiciorum*.

Després d'aquest estudi dels ordenaments jurídics que incideixen a la Península i que són els estrats sobre els quals s'edificarà el dret dels diversos regnes que es comencen a dissenyar en l'època de la Reconquesta, després de la invasió musulmana, la lliçó 5 es titula «Els comtats catalans». El primer apartat d'aquesta lliçó, amb el títol de «La monarquia carolíngia», exposa la intervenció de Carlemany en la recuperació de les terres de l'actual Catalunya, la formació dels comtats i la fundació de la dinastia catalana. A causa de la influència franca s'introdueix el feudalisme mentre els monarques francs reconeixen, a través de diverses capitulars, la vigència del *Liber iudiciorum* com la *lex* per excel·lència. L'apartat següent, «La monarquia feudal catalana», és una exposició sintètica de la història sociopolítica dels comtats catalans a partir de la seva independència a finals del segle X, per entrar en l'estudi de la repoblació cristiana amb el procés de consolidació del domini del territori, que n'afavorirà el desenvolupament. I en aquest context social, polític i econòmic, malgrat ser reconegut encara el *Liber iudiciorum*, sorgeix un nou dret autòcton, popular, consuetudinari i heterogeni «integrat per múltiples elements de procedència diversa» que es concreta en un text jurídic que rep el nom d'*Usatges de Barcelona*, que, a finals del segle XII, és acceptat com a text legal i perviurà en el temps i el 1495 serà recollit en la primera compilació de dret català i, més tard, en la de 1704.

I seguint la història s'arriba a la formació del denominat *dret comú*. La lliçó 6, «El dret comú. Orígens, difusió i evolució», s'ocupa d'aquest fet transcendent. És un fenomen que es dona en l'àmbit europeu que contribueix a la formació del dret medieval hispànic i especialment del català, constituït per la introducció del dret romà justinianeu, el dret canònic i, en part, del dret llombard feudal. Els autors expliquen detalladament la introducció del dret comú i les diverses formes de manifestació d'aquest dret: l'aplicació pràctica del dret en l'activitat notarial, judicial i jurídica en general; la producció del dret pels juristes formats en el dret comú que acaben ocupant càrrecs a la Cúria Reial, i «l'assumpció expressa del dret comú com a dret supletori del dret propi». I en la se-

gona part d'aquesta lliçó fan una referència de caràcter general a les escoles de glossadors i als comentaristes.

Aquesta lliçó que acabem de ressenyar és introductòria de la següent, la 7, «El dret a la Catalunya medieval», d'importància decisiva per entendre el nostre ordenament jurídic. Es refereixen a la història detallada de la recepció: la influència de les universitats de Bolonya i Montpeller, i els estudiants que hi acudeixen i que en retornen especialitzats en dret romà i canònic. També fan referència a la difusió al Principat des de principis del segle XIII de formularis notariais italians, mentre que els *Usatges de Barcelona* esdevenen «un ordenament general territorial», i no deixen d'esmentar les Corts de Barcelona de Jaume I, celebrades el 1251, en les quals es prohibeix taxativament recórrer a les lleis romanes i canòniques i es deroga expressament les lleis gòtiques. El dret aplicable a Catalunya serà els *Usatges*, els Costums propis de cada lloc, i ja en allò que no regulin s'ha d'acudir al *sensum naturalis*. La lliçó segueix amb l'apartat «El dret regi, el dret municipal i el dret senyorial» i els subapartats següents es refereixen a cadascun d'aquests conceptes. Quant al dret municipal, a la descripció general destaquen els Costums de Lleida de 1226, els Costums de Perpinyà, els Costums de Tortosa, els Costums de Barcelona (el *Recognoverunt proceres*), el dret de Girona, el dret especial de les valls pirenaïques, els Costums de Tàrraga, els Costums d'Orta, els Costums de la Batllia de Miravet i els Costums de la Torre de l'Espanyol. En tractar del dret senyorial, concreten el comentari a les Costums de Catalunya i les Commemoracions de Pere Albert. Dintre aquest gran apartat no podia faltar el dret mercantil marítim. La lliçó es complementa amb l'apartat «La compilació del dret català», amb la història i descripció de les tres compilacions, la de 1495, la de 1588-1589 i la de 1704. Acaba la lliçó amb «La literatura jurídica», en què fan una relació dels importants juristes catalans dedicats a l'estudi i a la interpretació del dret.

Aquestes *Lliçons d'història del dret* abasten també les diferents manifestacions del dret dels regnes peninsulars. Per això les tres darreres lliçons estan dedicades a altres regnes hispànics. La lliçó 8, s'enceta amb la recuperació dels territoris per part dels grups refugiats a la zona que avui són Astúries i Cantàbria que formen el regne astur, que, més tard, donarà lloc a la creació dels regnes de Lleó i Castella, que s'uneixen definitivament vers 1230. En l'ordre jurídic, si bé en el regne astur sorgeix un dret autòcton consuetudinari, en el segle XI Alfons II imposa el *Liber iudiciorum*. Pel que fa al dret municipal, denominat *fuero*, en el regne que formen Lleó i Castella s'imposa el costum al costat de «quatre fonts fonamentals»: les cartes de població, les cartes o *fueros* de franquesa, les col·leccions o recopilacions de dret local conegudes per *fueros extensos*, propis de Castella la Nova, i també el *Liber iudiciorum* com a *fuero municipal*, fonts que són

exposades detalladament, pel que fa a la seva història i al seu contingut. Passen després a l'estudi del dret senyorial i del dret regi castellà, i en aquest marc tracten la figura de Ferran III, que fa traduir el *Liber iudiciorum* —que s'anomenarà *Fuero juzgo*—, que s'introdueix a Andalusia i Múrcia, i d'Alfons X, autor d'importantes obres de caràcter jurídic: *Fuero real*, *Espéculo* i *Las siete partidas*. Les pàgines finals de la lliçó estan dedicades al sistema de fonts del dret castellà, i fan referència a les *Leyes nuevas* i l'*Ordenamiento de Alcalá* i a les recopilacions a partir del segle XV: *Ordenamiento de Montalvo*, *Nueva recopilación* i *Novísima recopilación* i el *Suplemento*, que «regeix el segle XIX fins a la Codificació».

En aquesta síntesi del dret dels diversos territoris peninsulars, la lliçó 9 està dedicada al País Basc i Navarra i s'inicia amb la descripció dels territoris bascos: «Un cas peculiar [escriuen] és el del poble basc. Un poble preromà que ocupa originàriament l'actual Navarra i el primitiu comtat d'Aragó, i que evita la romanització, particularment els pobladors de les actuals Biscaia i Guipúscoa; el regne visgot tampoc els domina... i de semblant manera la nova autoritat sarraïna no aconsegueix sotmetre'ls.» Els territoris bascos «compten amb un sistema jurídic consuetudinari i de llarga tradició, més antic que el castellà». Després d'aquesta sintètica presentació historicojurídica es refereixen a les tres comunitats formades entre els segles IX i XIII, per referir-se a cadascun dels territoris: Àlaba, Guipúscoa i Biscaia, amb la relació dels diversos *fueros*. Un altre apartat mereix «El regne de Navarra», en la història política i jurídica del qual distingeixen dues etapes: abans i després de 1512, data en què s'incorpora a Castella. En l'ordre jurídic, en el segle XIII apareix el *Fuero general de Navarra*, que conviu amb els furs locals. Aquest *fuero* és reformat per unes lleis que s'anomenen *amejoramientos*.

Finalment, la lliçó 10, amb la qual s'acaba el manual, s'ocupa de la Corona d'Aragó, distingint els diversos períodes de la seva història política i jurídica. El primer període, segles VIII-XI, correspon a la primera fase de la conquesta contra els sarraïns, en els orígens del regne d'Aragó, amb un dret propi fins que en el segle XI apareixen els furs i descriuen el *Fuero de Jaca* i el *Fuero de Sobrarbe*. El segon període, del segle XII a mitjan segle XIII, correspon a la constitució de la confederació catalanoaragonesa. Fins aquí, pel que fa al dret, prima el costum, si bé sorgeixen diversos furs locals que finalment són recopilats en els *Fueros de Aragón*. En el tercer període (1247-1437) s'imposen els *Fueros de Aragón*, que en l'ordre de prelació de fonts figuren en primer lloc, seguits del sentit natural i l'equitat. En el quart període (1437-1707) el dret té dos elements o fonts bàsics: els *Fueros de Aragón*, de 1247, denominats també *Codi d'Osca*, i les *Observancias*, recopilades l'any 1437. I el cinquè període (1707-1711), amb la Guerra de Successió a la Corona espanyola, que acaba amb la imposició del

dret de Castella i el posterior Decret de Nova Planta. Un apartat final d'aquesta lliçó està dedicat al dret valencià, als Furs de València i al dret mallorquí, ambdós des de la conquesta de Jaume I fins a Felip V i els decrets de Nova Planta.

Cada lliçó es complementa amb un paràgraf extret de textos d'autors d'autoritat referits al tema; així, el lector trobarà paràgrafs de Josep M. Font i Rius, Juan Iglesias, Aquilino Iglesias Ferreirós, Alfonso Garcia-Gallo, Tomàs de Montagut, Paolo Grossi, José A. Escudero, Francisco Tomàs y Valiente i Román Piñas Homs. L'estil de l'obra és clar, amb paràgrafs d'una extensió que no depassen les normes de la llegibilitat.

En definitiva, deu lliçons que es clouen amb unes notes de bibliografia bàsica i complementària que constitueixen la primera part d'una matèria que en el pla docent s'estudia en tres cursos i que en les 142 pàgines d'atapeïda però llegible tipografia s'ocupa d'explicar, segons l'objectiu dels autors, l'origen i l'evolució dels sistemes jurídics que regeixen a la península Ibèrica i en els seus diferents pobles o unitats polítiques. Cal esperar, doncs, que els autors prossegueixin la seva tasca amb un nou volum que ofereixi continuïtat a aquest interessant i ben documentat manual que ha d'acomplir, amb escreix, la seva finalitat per a l'ensenyament, però que pot servir també de consulta per als estudiosos del tema.